

*Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi, (Yayına Hazırlayanlar: N. Tezcan, K. Atlansoy), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa 2002.*

**Arş. Gör. Cafer MUM\***

**XVIII.** yüzyılın büyük Türk gezgini Evliya Çelebi (1611-1684[?]), gördüğü bir rüyanın teşvikiyle muhtelif memleketleri gezmeye ve oralarda gördüklerini yazmaya karar verir. Bu işe, yaşamakta olduğu İstanbul'dan başlar; kahvehaneleri, meyhaneleri, sanat ve eğlence meclislerini dolaşır, buralarda tanık olduğu veya dinlediği şeyleri kaleme alır. Ardından 1640 yılında Bursa'ya yaptığı seyahatle, ömrünün sonuna kadar sürecek olan yeni bir dönemi başlatmış olur. Yarım yüzyıl kadar devam eden gezilerinde, Anadolu'dan Arabistan'a, Balkanlardan Kafkaslara uzanan geniş bir coğrafyada seyahatlerde bulunur, birçok şehir ve kasabayı gezip görme imkanı bulur. Bu gezileri yapabilmesinde, varlıklı bir aileden geliyor olmasının sağladığı maddi ve manevi olanakların yanı sıra, çeşitli mevkilerde bulunan devlet adamlarıyla kurduğu yakın ilişkilerin de büyük katkısı olmuştur. Evliya Çelebi'nin ölümüne kadar devam eden bu gezilerinden geriye, on ciltlik dev bir seyahatname kalmıştır.

İçeriği ve kullandığı üslup bakımından bir seyahatnamenin sınırlarının ötesinde özellikler gösteren eser, aynı zamanda tarih, coğrafya, mimari, edebiyat, kültür tarihi, sosyal hayat, hatta dil bakımından da önemli bir yapıttır. Bu önemi sebebiyle eser birçok araştırmaya konu olmuştur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi üzerine bugüne kadar 300'ün üzerinde kitap ve makale yayımlanmıştır. Son olarak, Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından organize edilen uluslar arası nitelikli bir sempozyumda, Seyahatname tekrar ele alınmış ve muhtelif açılardan tartışılmıştır.

8-9 Kasım 2001 tarihlerinde Gazimağusa'da düzenlenen sempozyumda toplam 21 bildiri sunulmuş ve bir açığoturma gerçekleştirilmiştir. Sem-

\* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / ANKARA  
caferimum@yahoo.com

pozyumda sunulan bildirilerin yayımlanması, daha geniş kesimlerin yararlanmasına imkan sağlaması bakımından yararlı olmuştur.

*Evliya Çelebi ve Seyahatname* ismiyle kitaplaştırılan 263 sayfalık çalışmada, bir sunuş yazısı ve 17 bildiri metni yer almaktadır. Bu bildiri metinleri, kitaptaki sırasına göre aşağıda tanıtılmaya çalışılacaktır.

1. A. Deniz Abik tarafından sunulan "Tarama Sözlüğü'nde Seyahatnameden Sözler" (s. 1-15) başlıklı bildiri, Tarama Sözlüğü'nde yer alan 267 madde başı için Seyahatname'den tanık gösterilmesi ve bunlardan 87'si için söz konusu eserin tek kaynak olması tespitinden hareketle, Anadolu Türkçesini temsil edecek nitelikteki bazı sözlüklerde bu 87 madde başı taranmış; yapılan tarama sonucu, bazı sözcüklerin bu sözlüklerde bulunmadığı belirlenmiş ve bu sözcükler için Seyahatnamenin tek kaynak olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Tarama Sözlüğü'nde yer alan bazı sözler için anlam ve yazılış bakımından düzeltmeler önerilmiş, bazıları için de madde başı olarak gösterilmesine gerek bulunmadığı söylenmiştir.

2. Zeki Arıkan'ın "Evliya Çelebi ve Anadolu'daki Pazar Yerleri" (s. 16-30) başlığını taşıyan bildirisinde, Evliya Çelebi'nin kent tarihçisi boyutu özelliğine vurgu yapılmış; onun çarşı ve bedestenler hakkında verdiği bilgilerin önemi üzerinde durulmuştur. Daha sonra, kent ve kasabalarda kurulan ve haftada bir yapılan *hafta pazarları* ile ilgili olarak Seyahatname'de dağınık hâlde yer alan bölümler özetlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

3. "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Santorin Adası Afetleri Üzerine Notlar" (s. 31-47) başlıklı bildiri, Jean-Louis Bacherche-Grammont tarafından sunulmuştur. Bildiri, ilk defa M.Ö. 16. yüzyılda gerçekleşen ve daha sonra farklı aralıklarla tekrarlanan yanardağ etkinliğine merkez olma özelliği taşıyan Santorin adası ile ilgili olarak Seyahatname'de yer alan bilgiler ele alınmıştır. Seyahatname'deki söz konusu bölümün metin olarak da verildiği çalışmada, adada meydana gelen olaylarla ilgili çeşitli harita ve notlar da yer almaktadır. Ancak, Evliya Çelebi'nin bu doğal afetleri işaret ederek dinî/metafizik yorumlarda bulunmasının bildiri eleştirisi konusu yapılmasını anlamakta güçlük çekiyoruz. Çünkü Evliya Çelebi'nin eseri, tek yönlü bir gezi veya hatırat kitabı değildir. Onun aynı za-

manda öğretici unsurlar taşıyan bir eser olduğu daima göz önünde tutulmalıdır.

4. Christiane Bulut tarafından sunulan "Evliya Çelebi as Linguist and Dialectologist: 17th Century east Anatolian and Azeri Turkic" (s. 49-64) başlıklı İngilizce bildiri, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden hareketle Doğu Anadolu, Batı İran ve Azeri sahası Türk diyalektleri ele alınmaktadır.

5. "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Rodos" (s. 65-97) başlığını taşıyan bildiri, Yücel Dağlı'ya ait. Bildirinin başında Rodos tarihi ve Evliya Çelebi biyografisi hakkında bilgi verilmekte; Seyahatname'deki bilgilerle karşılaştırma imkanı sağlaması düşüncesiyle Aşık Mehmet b. Ömer'in (doğ. 1556) *Menâzirü 7-Avalim* adh eserinden Rodos ile ilgili bölüm aktarılmaktadır. Bu bilgiler verildikten sonra, Seyahatname'deki Rodos adası ile ilgili bölümler muhtelif alt başlıklar altında ele alınmaktadır. Evliya Çelebi'den yapılan aktarmalar, bildiriye önemli bir yer tutmaktadır.

6. Robert Dankoff, "Şu Rasadı Yıkılım mı? Evliya Çelebi ve Filoloji" (s. 99-118) başlığını taşıyan bildirisine, Seyahatname'de yer alan ve Rasathanenin yıkılmasını konu alan bir hikayeyi aktarmakla başlamaktadır. Bununla Evliya Çelebi'nin filoloji duyarlılığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Seyahatname yayınları ve bu yayınlarda yapılan filolojik hatalar üzerinde kısaca durulduktan sonra, eserin yazma nüshaları ve bunların nasıl oldukları, müstensihlerin nasıl ve ne gibi yanlışlar yapabildikleri üzerine düşünceler geliştirilmekte; standart filolojik usûllerin uygulanması gösterilmektedir. Tenkitli metin hazırlayan araştırmacılara yararlı olabilecek nitelikteki bu bildirinin sonuç bölümünde bu usûller şöyle sıralanmaktadır: "Yazmaları büyük bir dikkatle incelemek. Yazarın ve müstensihlerin yöntemlerini hesaba katma. Düzeltmiş, eklenmiş, mükerrer yazılmış, eksik yazılmış ve boş bırakılmış yerlere titizlikle dikkat etmek."(s. 112)

7. Fahri Dikkaya tarafından sunulan "Doğuda Kadimselliğin Varlığı ya da Yokluğu: Evliya Çelebi Örneği" (s. 119-124) başlıklı bildiri, önce *gezgin* kavramı ve bu kavramın batı ve doğudaki gelişim seyri ve farklılığı üzerinde durulmakta, ardından Seyahatname'de bulunan eski medeniyet-

lere ilişkin veriler değerlendirilmektedir. Bildirinin sonuç bölümünde ise, Evliya Çelebi ile Rönesans sonrası batılı gezginler arasındaki üslup farklılığı üzerinde durulmaktadır.

8. Seyahatname üzerine yaptığı diğer kitap ve makale çalışmalarıyla da tanınan Musa Duman'ın bildirisi, "XVII. Yüzyıl Konuşma Dili Kaynağı Olarak Seyahatname" (s. 125-133) başlığını taşımaktadır. Bildiride, Türkçe konuşma dili kaynağı olarak Seyahatname'nin önemini ortaya koymak ve eserin dil yapısını incelemek amaçlanmıştır. Eserdeki konuşma diline ilişkin veriler, normal anlatım içinde yer alan konuşma dili verileri, konuşma formu içinde verilen aktarma cümleler ve doğrudan karşılıklı konuşma formu içinde verilmiş metinler alt başlıklarıyla incelenmiş ve her başlık altında gerekli örnek metinler verilmiştir.

9. "Evliya Çelebi'nin Gözlemlerine Göre Anadolu'da Eşkıyalık ve Celâlîler" (s. 136-153) başlığını taşıyan bildiri, Vehbi Günay'a ait. Bildiride, Seyahatname'nin Osmanlı tarihi için taşıdığı önem vurgulanırken, özellikle Evliya Çelebi'nin muhtelif devlet adamlarıyla olan yakın ilgisi ve dolayısıyla devletin işleyişine olan vukufu üzerinde durulmaktadır. Daha sonra, Evliya Çelebi'nin tanık olduğu isyanlara dair verdiği bilgi ve gözlemler değerlendirilmektedir. Bildirinin son kısmında, Celâlî isyanları hakkında Seyahatname'nin vazgeçilmez bir kaynak olduğu, ancak buradaki bilgilerin, diğer anlatımlar ve resmi belgelerle beraber değerlendirmeye tâbi tutulmasının gereği vurgulanmaktadır.

10. Osman Horata tarafından sunulan bildiri, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Manzum Kısımlar" (s. 155-167) başlığını taşıyor. Bildirinin giriş bölümünde sözün konuşma dilinden şiire doğru yaşadığı süreç üzerinde durulmakta, sözlü kültür ortamına ait eserlerin genel özelliğinin yazılmak yerine söylenmek, okunmak yerine dinlenmek amacıyla kaleme alınması olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, okuma/dinleme eylemini monotonluktan ve sıkıcılıktan kurtarmak amacıyla sık sık şiir formuna ait tekniklere ve manzum söyleyişlere başvurulduğu söylenmektedir. Mensur türlerde manzum kısımların işlevleri hakkında değerlendirmeler yapıldıktan sonra, Seyahatname'deki manzum kısımlar, gerek kaynak ve yapı özellikleri gerekse işlevleri bakımından sınıflandırılarak incelenmektedir. Seyahatname'deki manzum kısımların etraflıca incelendiği bildiride, ese-

rin genelde edebiyat ve estetik, özelde ise şiir açısından taşıdığı önem ortaya konmuştur.

11. Mustafa Korkmaz'ın "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kaynaklardaki Verilerle Analizi Üzerine Lokal Bir Çalışma: Bor" (s. 169-182) başlıklı bildirisinde, Bor'un tarihi ve XVII. yüzyıldaki durumu ile ilgili olarak Seyahatname'de yer alan bilgiler, diğer kaynaklar ve arşiv belgeleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmekte ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerin bir çoğunun yanlışlığı ortaya konmaktadır. Makalenin son kısmında, eserdeki bilgilerin ihtiyatla ve başka kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılmasının gereği vurgulanmaktadır. Bildirinin sonunda, Seyahatnamenin ilgili bölümlerine yer verilmektedir.

12. Klaus Kreiser'in "Seyahatname İçindeki Hamamnameler" (Almancadan Çeviren: S. Tezcan) (s. 183-195) başlığıyla yayımlanan bildirisinde, önce hamam ile medeniyet ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Gerek İbn Haldun gerekse batılı gözlemcilerin konuya ilişkin görüşlerine atıfta bulunan Kreiser, Evliya Çelebi'nin eserinde yer alan hamamlara ilişkin bilgileri, yer yer başka esere de atıfta bulunarak aktarmaktadır. Hamamlara ilişkin istatistiksel veriler, mimari özellikleri, ziyaretçileri, buralara gelen insanların riayet ettiği kurallar gibi konular, bildirinin genel çerçevesini oluşturmaktadır.

13. "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Birinci Cildinde Tahkiye" (s. 197-208) başlıklı bildirisinde Mine Mengi, Seyahatname'nin farklı edebi türlere ait anlatım özellikleri taşıdığı ve bu bakımdan türler arası değişik bir eser olduğu tespitinde bulunmakta; bu türlerin ortak özelliğinin tahkiye olduğunu belirtmektedir. Seyahatname'deki tahkiye özelliklerinin eserin ilk cildinden örneklerle anlatıldığı bildiride, konu etrafı olarak ele alınmış ve bir üslup çalışması ortaya konmuştur.

14. Gülden Sağol'un bildirisi, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Hareketle 'Oğuz' Kelimesi" (s. 209-229) başlığını taşıyor. Bildiride, Oğuz kelimesinin sıfat olarak kullanımı ele alınmaktadır. Kehmenin Seyahatname'deki kullanımlarının tespit edilmesinin yanı sıra, daha eski kaynaklarda, farklı sözlüklerde ve diğer Türk lehçelerinde kelimenin hangi anlamlarda kullanılmakta olduğu etrafıca araştırılıp ortaya konmuştur.

15. Nuran Tezcan tarafından sunulan bildirinin başlığı, "Bir Üslup Ustası Olarak Evliya Çelebi" (s.231-243). Bildiride, Evliya Çelebi'nin kendinden önceki düzyazı geleneğine vakıf bir insan olduğu, konuşma dili ile yazı dilini bir arada kullanarak orijinal ve taklit edilemez bir üslûp meydana getirdiği tespiti yapılmaktadır. Söz konusu eserin üslup bakımından incelenmemiş olmasında, hacminin büyük olmasının etkili olduğu ifade edilen bildiride, Evliya Çelebi'nin şehir tasvirleri esas alınarak eserin zengin üslûbu ortaya konmaktadır.

16. Semih Tezcan'ın bildirisi ise, "Geleceğin Büyük Türkçe Sözlüğü'nde Seyahatnamenin Alacağı Yer" (s245-253) başlığını taşıyor. Bildiride, Seyahatname'nin söz varlığı üzerine yapılan araştırmalar, Türkçe'de büyük sözlük bulunmamasının yol açtığı sıkıntılar, bir elektronik sözlüğün gerekliliği ve bu elektronik sözlük için Seyahatname'nin ne kadar önemli olduğu üzerinde durulmuştur.

17. Son bildiri, Fikret Turan'a ait. "Seyahatname'de Sentaks, Kelime Seçimi ve Ton" (s. 255-262) başlıklı bildiride, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin üçüncü cildi esas alınarak, yazarın üslûbu değerlendirilmektedir. Eserdeki sentaks, kelime seçimi ve ton, bildirinin çerçevesini oluşturmaktadır.

Dünya gezi edebiyatı içinde önemli bir yer tutan ve bugüne kadar birçok araştırmaya konu olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin uluslar arası nitelikli bir sempozyumda yeniden ele alınmış olması nedeniyle, gerek sempozyumun düzenlenmesinde, gerekse sempozyum bildirilerinin yayımlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyoruz.